

## विदर्भ पाणलोट विकास मिशन

नागपूर विभागातील नागपूर, भंडारा, गोंदिया, चंद्रपूर व  
गडचिरोली या जिल्ह्यांचा सन २००७-०८ या आर्थिक  
वर्षापासून समावेश करण्याबाबत

### **महाराष्ट्र शासन**

ग्राम विकास व जलसंधारण विभाग,

शासन निर्णय क्रमांक : एसएलएफ १८/०५/ प्र.क्र.४८० (भाग-२/ब)/ जल-१२,

मंत्रालय, मुंबई ४०० ०३२.

दिनांक : १६ मे, २००७.

#### वाचा :

(१) शासन निर्णय क्र.एसएलएफ-१८/०५/प्र.क्र.४८०/जल-१२, दि.२८.०२.२००६

(२) शासन निर्णय क्र.एसएलएफ-१८/०५/प्र.क्र.४८० व ४८० (भाग-२/ब)/जल-१२, दि.११.५.२००६

(३) शासन निर्णय क्र.एसएलएफ-१८/०५/प्र.क्र.४८० (भाग-२/ब)/जल-१२, १३.९.२००६

#### प्रस्तावना :

महाराष्ट्र राज्यातील पडीक/अवनत जमिनीचा विकास करण्यासाठी शासनाने पाणलोट आधारित विनयस कार्यक्रमावर भर दिला आहे. त्यानुसार 'एकात्मिक पाणलोट विकास आणि ग्रामीण उदरनिर्वाह मिशन' या राज्यस्तरीय मिशनची स्थापना करण्यात आलेली आहे. तथापि, विदर्भातील पाण्याची टंचाई आणि भूगर्भातील जलसंधारणाचे कमी असलेले प्रमाण लक्षात घेता संदर्भाधीन दि.२८ फेब्रुवारी २००६ च्या शासन निर्णयान्वये 'विदर्भ पाणलोट विकास मिशनची' स्थापना करण्यात आली आहे. विदर्भ पाणलोट विकास मिशन अंतर्गत विदर्भातील अमरावती विभागातील बुलढाणा, अकोला, अमरावती, वाशिम, यवतमाळ व नागपूर विभागातील वर्धा या जिल्ह्यांचा समावेश करण्यात आलेला आहे. सन २००५-०६ या आर्थिक वर्षात या योजनेकरीत रु.२ कोटी तसेच सन २००६-०७ या आर्थिक वर्षात या योजनेकरीत रु.१०० कोटी इतका निधी उपलब्ध करून देण्यात आलेला आहे. तथापि, नागपूर विभागातील नागपूर, चंद्रपूर, भंडारा, गोंदिया, गडचिरोली या उर्वरित जिल्ह्यांचा समावेश विदर्भ पाणलोट विकास मिशन अंतर्गत करण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

#### शासन निर्णय :

अमरावती विभागातील बुलढाणा, अकोला, अमरावती, वाशिम, यवतमाळ व नागपूर विभागातील वर्धा या जिल्ह्यांकरीता दि.२८.२.२००६ च्या शासन निर्णयान्वये विदर्भ पाणलोट विकास मिशनची स्थापना करण्यात आलेली आहे. या व्यतिरिक्त विदर्भातील नागपूर विभागातील नागपूर, चंद्रपूर, भंडारा, गोंदिया, गडचिरोली या जिल्ह्यांचा सन २००७-०८ या आर्थिक वर्षापासून समावेश करण्यास शासन मान्यता देण्यात येत आहे. तसेच विदर्भ पाणलोट विकास मिशनच्या अंमलबजावणीकरीता यापूर्वी अमरावती महसुली विभागास जोडलेला वर्धा जिल्हा नागपूर महसुली विभागास जोडायचा या शासन निर्णयाद्वारे मान्यता देण्यात येत आहे.

२. विदर्भ पाणलोट विकास मिशन अंतर्गत या जिल्ह्यांमध्ये करावयाची कामे संदर्भाधीन दि.१३ सप्टेंबर २००६ रोजी निर्गमित केलेल्या शासन निर्णयात नमूद केलेल्या मार्गदर्शक तत्वाप्रमाणे करण्यात यावी. संदर्भाधीन दि. १३ सप्टेंबर

२००६ च्या शासन निर्णयातील मार्गदर्शक सुचनांनुसार नागपूर विभागातील नागपूर, कधी, चंद्रपूर, भंडारा, गोंदिया व गडचिरोली या जिल्ह्यांमध्ये या मिशनची संरचना खालीलप्रमाणे राहिल.

### विदर्भ पाणलोट विकास मिशनची संरचना खालीलप्रमाणे राहिल.

१) गाव स्तरावर :- ग्राम विकास समिती (ग्राम पाणलोट जल व मृदसंधारण विकास समिती)  
सदर समितीचे स्वरूप खालीलप्रमाणे राहिल.

१.	अध्यक्ष	ग्रामसभेतून निवडण्यात आलेली व्यक्ती	
२.	सचिव	प्रकल्प कार्यान्वयन अभिकरणाचा प्रतिनिधी	
३.	सहसचिव	ग्रामपंचायत सचिव	
४.	सदस्य	ग्राम सभेत प्राधिकृत केलेले पंच	४ सदस्य
		भू-धारक वर्गातील	३ सदस्य
		भूमीहीन वर्गातील	३ सदस्य

वरीलप्रमाणे गठीत केलेल्या समितीत महिला, अनुसूचित जाती/जमाती, विमुक्त जाती आणि भटक्या जमातीतील सदस्यांची संख्या मुंबई ग्रामपंचायत अधिनियम, १९५८ च्या कलम ४९ (४) मधील दिलेल्या तरतूदीनुसार राहिल.

### २) जिल्हा स्तरावर :- जिल्हा पाणलोट विकास मिशन

जिल्ह्यामध्ये तयार करण्यात आलेल्या व कृषी खात्याच्या अंतर्गत कार्यरत असलेल्या "आत्मा" या संस्थेत जिल्हा पाणलोट विकास मिशन म्हणून संबोधण्यात येईल. पाणलोट विकास मिशनमध्य हाणारा आर्थिक व्यवहार "आत्मा" या संस्थेच्या मार्फत करण्यात येईल. "आत्मा" ही संस्था नोंदणीकृत असल्यामुळे जिल्हा पाणलोट विकास मिशनच्या वेगळ्या नोंदणीची आवश्यकता नाही. जिल्हा पाणलोट विकास मिशन (आत्मा) यांच्या खात्याच संचालन अध्यक्ष व सचिव, यांच्या हस्ताक्षराने करण्यात येईल.

३) विभागीय स्तरावर :- विभागीय स्तरावरील पाणलोट विकास मिशनच्या संरचनेबाबत वेगळ्याने आदेश निर्गमित करण्यात येईल.

### ४) पाणलोट विकास पथक :-

- ४.१ ८ ते १० हजार हेक्टर क्षेत्रासाठी ५ सदस्यीय पाणलोट विकास पथक पूर्णविल कायंरत राहिल.
- ४.२ प्रकल्प कार्यान्वयन अभिकरणाचा प्रतिनिधी पथक प्रमुख म्हणून नियुक्त केला जाईल.
- ४.३ कृषि / वनीकरण / पशुसंवर्धन / भूजल या विभागांचे प्रतिनिधी / विषयतज्ज्ञ अशा ४ सदस्यांचा समावेश असेल.
- ४.४ पाणलोट विकास पथकाच्या मार्गदर्शनाप्रमाणे गांव समिती पाणलोट प्रकल्पांची अंमलबजावणी करतील.

प्रकल्प कार्यान्वयन अभिकरणाने मिशनचे काम करण्यासाठी कुशल व अनुभवी अधिकारी /कर्मचारी यांना नियुक्त करावे. पथक प्रमुखाशिवाय इतर सदस्य विविध विभागांचे अधिकारी / कर्मचारी राहतील निवृत्त अधिकारी / कर्मचारी किंवा विषयतज्ञ यांची नियुक्ती करावयाची असले तर मानधन/करार पद्धतीने करता येतील.

(५) ग्राम पाणलोट विकास समिती, जिल्हा पाणलोट मिशन, विभागीय मिशन, पाणलोट विकास पथक यांची जबाबदारी अनुसूची "अ" प्रमाणे राहिल.

(६) पाणलोट निवड व गावाची निवड याबाबतचे निकष अनुसूची "ब" येथे नमूद आहेत.

(७) प्रकल्प कार्यान्वयन अभिकरण :-

७.१ प्रकल्प कार्यान्वयन अभिकरण म्हणून शासकीय विभाग हे राहतील. त्यांच्या नियुक्तीचे अधिकार अध्यक्ष, विभागीय मिशन यांना राहतील.

(८) प्रकल्पाकरिता नियोजन, प्रक्रिया, मूल्यमापन अनुसूची "क" प्रमाणे राहिल.

(९) वन क्षेत्रात असलेले पाणलोट क्षेत्र विकासाचे काम अनुसूची "ड" प्रमाणे राहिल

(१०) प्रोत्साहन व पारितोषिक योजना :-

विदर्भ पाणलोट विकास मिशन या महत्वाकांक्षी कार्यक्रमांमध्ये शासकीय यंत्रणा व पाणलोटालील ग्रामस्थांचा उत्स्फूर्त व सक्रीय सहभाग अनिवार्य आहे, या कामांमध्ये संबंधितांचा सहभाग वाढविण्यासाठी विदर्भ पाणलोट विकास मिशनतर्फे पारितोषिकाची योजना राबविण्यात येईल.

(११) निधीचे स्वरूप :-

११.१. विदर्भ पाणलोट विकास मिशन खालीलप्रमाणे निधी घेतील.

(अ) राज्य शासनाकडून योजनांतर्गत

(ब) इतर शासकीय/निम शासकीय संस्थेकडून, पूर्णपणे अनुदान स्वरूपात.

(क) खाजगी व अन्य संस्थाकडून पूर्णपणे अनुदान स्वरूपात. परंतु खाजगी व अन्य संस्थेकडून निधी

घेण्यापूर्वी M.O.U. शासनाकडून मान्य करून घेणे आवश्यक राहिल.

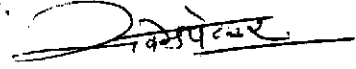
११.२ निधीचे वितरण विभागीय मिशन विद्यमान नियमाचे आधीत राहून निश्चित करतील.

(१२) लेखा परिक्षण

प्रत्येक आर्थिक वर्षाच्या शेवटी एक महिन्याचे आत नामवंत सनदी लेखा परिक्षकाकडून लेखा परिक्षण करण्यात येईल.

४. सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या वेबसाईटवर उपलब्ध करण्यात आला असून, त्याचा संगणक सांकेतिकांक २००७०५१६१३४४१०००१ असा आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,



( र.रा.पटकर )

कार्यासन अधिकारी, महाराष्ट्र शासन

प्रति,

मा. राज्यपाल यांचे खाजगी सचिव,  
मा. मुख्यमंत्री यांचे खाजगी सचिव,  
सर्व मंत्री, राज्यमंत्री यांचे खाजगी सचिव,  
मुख्य सचिव,  
अतिरिक्त मुख्य सचिव,  
शासनाचे सर्व प्रधान सचिव/सर्व सचिव,  
सर्व विभागीय आयुक्त,  
आयुक्त (कृषि), महाराष्ट्र राज्य, पुणे,  
महामंचालक, कै.बसंतराव नाईक स्वावलंबन मिशन  
मंचालक,मृदसंधारण व पाणलोट क्षेत्र व्यवस्थापन,महाराष्ट्र राज्य,पुणे  
सर्व मुख्य अभियंता, पाटबंधारे  
मुख्य अभियंता,नधु पाटबंधारे (स्थानिक स्तर),पुणे  
प्रधान मुख्य वन संरक्षक, नागपूर, महाराष्ट्र राज्य, नागपूर,  
मंचालक, सामाजिक वनीकरण मंचालनालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे,  
मंचालक, भूजन सर्वेक्षण व विकास यंत्रणा, पुणे,  
मंचालक,फलोत्पादन मंचालनालय, महाराष्ट्र राज्य,पुणे  
उप सचिव, (रो.ह.यां.समिती),महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय, विधानभवन, मुंबई,  
सर्व जिल्हाधिकारी,  
सर्व अतिरिक्त जिल्हाधिकारी (रोहयो),जिल्हाधिकारी कार्यालय  
सर्व मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद,  
सर्व विशेष कार्य अधिकारी व पदमिष्ट उपविकास आयुक्त (रोहयो शाखा) विभागीय आयुक्तांचे कार्यालय,  
सर्व अधीक्षक अभियंता, पाटबंधारे,  
सर्व अधीक्षक अभियंता, लघु पाटबंधारे,(स्थानिक स्तर)  
सर्व अधीक्षक अभियंता, पर्यावरण अभियांत्रिकी मंडळ, नगर विकास व आरोग्य विभाग  
मंचालक, अर्थ व सांख्यिकी मंचालनालय, मुंबई,  
महामंचालक, साहित्यी व जनसंपर्क, मुंबई (प्रसिध्दी करणता),  
विभागीय कृषि महामंचालक, ठाणे, पुणे, कोल्हापूर, नाशिक, औरंगाबाद, अमरावती, नागपूर, लातूर,  
सर्व अधीक्षक कृषि अधिकारी,  
सर्व सहसंचालक,सामाजिक वनीकरण वृत्त,नागपूर/अकोला/औरंगाबाद/नाशिक/कोल्हापूर/काकणवृत्त-ठाणे,  
सर्व मुख्य वनसंरक्षक, / सर्व उपवन...संरक्षक  
संपर्क अधिकारी (नियोजन विभाग),महामंचालक,साहित्यी व जनसंपर्क यांचे कार्यालय,मुंबई (प्रसिध्दी)  
सर्व विभागीय वनसंरक्षक/सर्व विभागीय मृदसंधारण अधिकारी,  
सर्व उपमंचालक, सामाजिक वनीकरण विभाग,  
सर्व प्रकल्प संचालक, जिल्हा ग्रामीण विकास यंत्रणा,  
महालेखापाल, (लेखापरिक्षा), महाराष्ट्र १ व २, मुंबई व नागपूर,  
महानेखापाल, (लेखा व अनुज्ञेयता),महाराष्ट्र १ व २, मुंबई व नागपूर,  
सर्व जिल्हा कोषागार अधिकारी,  
सर्व मंत्रालयीन विभाग,  
सर्व कार्यासन अधिकारी, ग्राम विकास व जलसंधारण विभाग,  
निवडनस्ती/जल-१२.

## अनुसूची "अ"

### १) ग्राम विकास समितीचे कार्य :-

- १.१ पाणलोट मिशन अंतर्गत निवडलेल्या गावांचे प्रकल्प नियोजन नेट प्लॅनिंगद्वारे प्रकल्प आराखडे पाणलोट विकास पथकास आणि प्रकल्प कार्यान्वयन अभिकरणांस सहकार्याने करणे
- १.२ उपचार कामांची अंमलबजावणी करणे
- १.३ पाणलोट कामाची देखभाल व दुरुस्ती करणे.
- १.४ केल्या जाणा-या कामाच्या नोंदी करणे व संपूर्ण अभिलेख जतन करणे, हिशोब ठेवणे या कामाची जबाबदारी संबंधीत समितीच्या सदस्य सचिवांची राहिल. जर आवश्यकता भासल्यास ग्राम पंचायतीद्वारे सदस्य सचिव यांचे सहकार्याकरिता दोन स्वयंसेवकाची नियुक्ती करणे
- १.५ गरजेनुसार निधीची मागणी करणे.
- १.६ पाणलोट विकासाचे काम वर्धित गतीने व कमी कालावधीत राबविण्यासाठी प्राधान्याने स्थानिक मजूरांद्वारे व स्थानिक मजूरांची उपलब्धता नसल्यास बाहेरील मजूर कामांवर लावणे अथवा उद्दिष्ट पूर्तीसाठी प्रकल्प कालावधीत काम पूर्ण करण्यासाठी अपवादात्मक परिस्थितीत पर्यावरणावर (eco system वर) काही दुष्परिणाम न करता यंत्राच्या सहाय्याने कामे करण्याबाबत जिल्हा मिशनकडे प्रस्ताव पाठवून मान्यता घेणे.
- १.७ प्रत्येक ३ महिन्यांत झालेल्या कामाचा तपशिल व खर्च ग्रामसभेसमोर सादर करणे.
- १.८ ग्राम पाणलोट विकास समिती ("पाणलोट विकास मृद/जलसंधारण व वनीकरण समिती") ही पंचायतीची समिती असल्याचे मानण्यात येईल आणि ती ग्रामसभा व पंचायतीच्या सर्वकष पर्यवेक्षणाखाली व नियंत्रणाखाली असेल. पंचायतीची प्रशासकीय यंत्रणा जशी पंचायतीला सहाय्य करते तशीच ती अशा समितीला सहाय्य करेल.
- १.९ समितीच्या लेख्यांचे वार्षिक वितरण व कामकाज दैनंदिन सोयीसाठी स्वतंत्रपणे ठेवण्यात येईल. मात्र सदर कार्यवाही पंचायत कामांचा अविभाज्य भाग असेल व त्याबाबतची सर्व कार्यवाही मुंबई ग्रामपंचायत अधिनियम, १९५८ चे कलम ३ मधील पोटकलम (६) व (७) नुसार केली जाईल.

- १.१० ग्राम पाणलोट विकास समिती विभागीय मिशनद्वारे प्राप्त निधीकरिता एक नवीन खाते राष्ट्रीयकृत बँकेत विदर्भ पाणलोट विकास मिशन या नावाने उघडण्यात येईल व वितरीत निधीतून पाणलोट विकासाचे काम राज्य व केंद्र शासनाने वेळोवेळी निर्गमित मार्गदर्शक तत्वाप्रमाणे करण्यात येईल. खात्याचे संचालन अध्यक्ष, सचिव व सहसचिव यांचे संयुक्त हस्ताक्षराने करण्यात येतील.
- १.११ ग्राम विकास समितीला पाणलोट विकास, मृद व जलसंधारण तसेच वनीकरण कामातील नियोजन व अंमलबजावणीत सत्ता/मदतीसाठी गरजेनुसार तसेच कलम ४९(४) मधील तरतूदीच्या अधीन राहून संबंधित शासकिय यंत्रणांचे (कृषी, सामाजिक वनीकरण, वने, लघुपाटबंधारे इत्यादि), निम्नशासकीय यंत्रणा/जिल्हा परिषदेचे ग्रामस्तरीय अधिकारी/कर्मचारी विशेष आमंत्रित म्हणून ग्राम विकास समितीत सहभागी करण्यात येईल. परंतु संबंधित विशेष निमंत्रितांना मतदानाचे अधिकार राहणार नाहीत.
- १.१२ ग्राम विकास समिती मध्ये नियुक्त केलेल्या सदस्यांच्या कार्यकालाबाबत कार्यवाही या अधिनियमातील कलम ३ मधील पोटकलम (८) व (९) च्या तरतूदीनुसार राहिल.

## २) जिल्हा मिशनचे कार्य :-

- २.१ कार्यक्रमाचा प्रगती आढावा घेणे.
- २.२ संपूर्ण व्यवस्थापन आणि देखरेख करणे.
- २.३ पाणलोटच्या आराखड्यांस तांत्रिक व प्रशासकीय मंजूरी देणे.
- २.४ प्रकल्प कार्यान्वयन अभिकरण पाणलोट समिती, पाणलोट विकास पथक यांचे अधिकारी व पदाधिकारी यांच्या व अन्य संबंधितांचे प्रशिक्षणाचे नियोजन व अंमलबजावणी करणे,
- २.५ वार्षिक कृति आराखड्यांस मान्यता देणे,
- २.६ निधी वितरण, लेखा परिक्षण, मुल्यमापन व सनियंत्रण करणे,
- २.७ कामकाजाच्या कार्यप्रणालीमध्ये जर आवश्यक असेल तर विभागीय मिशनची अंतिम मान्यता घेवून बदल करणे.
- २.८ प्रकल्प अहवालास अंतिम मान्यता देणे.
- २.९ प्रकल्प अंमलबजावणीचे टप्पाटप्प्यात मंजूरी देणे.
- २.१० नामवंत लेखा परिक्षक नियुक्त करणे.

### ३) विभागीय मिशनचे कार्य :-

- ३.१ प्रकल्प कार्यान्वयन अभिकरणाची निवड करणे,
- ३.२ दर तीन महिन्याला प्रगतीचा आढावा घेवून अडचणीचे निवारण करणे, आवश्यक ते धोरणात्मक निर्णय घेवून जिल्हा समितीस मार्गदर्शन करणे,
- ३.३ विभागातील सर्व जिल्ह्यांतील कामाचे सनियंत्रण करणे, जिल्हा मिशनला गरजेनुसार निधी उपलब्ध करून देणे,
- ३.४ स्थानिक परिस्थितीनुसार क्षेत्रीय व इतर कामामध्ये आणि कार्यप्रणालीमध्ये बदल करतील.
- ३.५ संपूर्ण पाणलोट विकास कार्यक्रमाची अंमलबजावणी नाविन्यपूर्णता आणून कार्यक्रम अधिक गतीमान- अधिक उपयुक्त करण्याच्या उद्देशाने चर्चासत्र सेमीनार, आयोजित करणे,
- ३.६ दरवर्षी वार्षिक फलश्रुती उद्दिष्टपूर्ती अहवाल प्रसिद्ध करणे,
- ३.७ प्रकल्पामध्ये मार्गदर्शक सूचनेप्रमाणे काम न करणारे प्रकल्प कार्यान्वयन यंत्रणा व गांव वगळणे.
- ३.८ कार्यक्रमाचे मूल्यमापन व कार्यक्रमाचे सोशल ऑडीट त्रयस्थ संस्थेमार्फत प्रत्येक वर्षीचे अखेरीस करून घेणे.
- ३.९ विभागीय पाणलोट मिशन स्थानिय गरजेनुसार पाणलोट विकास पथकाकरिता इतर जबाबदारी निश्चित करणे.
- ३.१० प्रकल्पाचे मूल्यमापनासाठी त्रयस्थ संस्थेची निवड करणे व मूल्यमापन करून घेणे.
- ३.११ पाणलोट निवडीस अंतिम मान्यता देणे.
- ३.१२ पाणलोट प्लस खालील करण्यात येणाऱ्या कामाची कालबद्ध योजना तयार करणे व योजनांचे कार्यान्वयन करणे.
- ३.१३ सूक्ष्म/लघू पाणलोटामध्ये रोपवाटिका/चेतना केंद्र विकसित करण्याकरिता विद्यमान नियमाप्रमाणे मापदंड निश्चित करणे.
- ३.१४ प्रकल्प नियोजन करताना जर उपचार कामाकरिता मापदंड नसेल तर विद्यमान नियमाप्रमाणे मापदंड निश्चित करणे.
- ३.१५ स्थानिक परिस्थितीनुसार विद्यमान नियमाचे अधीन राहून खर्चाची वर्गवारी निश्चित करणे.

## अनुसूची "ब"

### १) प्रकल्प पाणलोट निवडीचे निकष :-

पाणलोट निवड करताना खालील बाबीस प्राधान्य द्यावे.

- १.१ जीएसडीअे व एमआरसेक यांनी तयार केलेल्या पाणलोट सरंचना आधारीत Critical and semi Critical , High व moderate क्षेत्र यांना प्राधान्य देणे.
- १.२ शेतकरी आत्महत्याग्रस्त क्षेत्र व मोठ्या प्रमाणात आत्महत्या झालेले क्षेत्र/गाव.
- १.३ टँकरफेड गांव व कोरडवाहू क्षेत्राचे प्राबल्य असलेले, जेथे मातीची धूप जास्त प्रमाणांत होते अशा गावाचे क्षेत्र.
- १.४ खारपाण पट्ट्यातील समाविष्ट गावाचे क्षेत्र.
- १.५ पडीत व अवनत जमिनीची व्याप्ती व तीव्रता जास्त असलेल्या गावाचे क्षेत्र.
- १.६ शक्यतो इतर केंद्र पुरस्कृत योजनेतील पाणलोट विकास कार्यक्रमांतर्गत कामे या गावात झालेली नसावीत.
- १.७ पिण्याच्या पाण्याची समस्या असलेल्या गावांचा प्राधान्याने विचार करणे.
- १.८ विकास कामांचा दृश्य परिणाम दिसेल अशी गावे निवडणे.

### २) प्रकल्पांतर्गत येणा-या गावासाठी निकष :-

- २.१ प्रकल्पांत निवडलेल्या सर्व गावाच्या सहभागाबाबत ग्रामसभेची मंजूरी असावी.
- २.२ पाणलोटारोबर पाणलोट प्लस कार्यक्रमांमध्ये वैयक्तीक व सामूहिक सहभागाची हमी संबंधीत गावांच्या ग्रामसभेने देणे.
- २.३ पाण्याचा ताळेबंदीचा हिशोब करून पीकरचना स्वीकारणे , पाण्याचा अति उपसा न करणे, खोल भूस्तरातील पाणी उपसा न करणे या बाबीस मान्यता देणा-या गावांचाच प्रकल्पांत समावेश करणे
- २.४ विदर्भ पाणलोट मिशन अंतर्गत परिपूर्ण पाणलोट कार्यक्रमाचे अंमलबजावणीकरिता देखभाल निधी देण्यास मान्यता देणारी गावे.
- २.५ पिण्याच्या पाण्याची समस्या असलेली गावे
- २.६ शक्यतो कोणत्याही मध्यम / मोठ्या सिंचन प्रकल्पाच्या क्षेत्रामध्ये समाविष्ट नसलेली गावे
- २.७ पडीत अवनत जमिनीची व्याप्ती व तीव्रता जास्त असलेली गावे
- २.८ पाणलोट विकास कार्यक्रमातील अंमलबजावणी माथा ते पायथा ही संकल्पना राबविण्यासाठी अनुकूल असलेली गावे.



## अनुसूची "क"

### प्रकल्पाचे नियोजन, प्रक्रिया व मूल्यमापन

- १.१ पाणलोटोचे सर्व नियोजन सर्वे नंबर निहाय नेट प्लॅनिंग करून व संपूर्ण प्रकल्पाची मान्यता घेवून प्रकल्प नियोजन करण्यात येईल.
- १.२ सदर प्रकल्पास शासनाच्या विद्यमान नियमाप्रमाणे नियुक्त प्राधिकारीकडून तांत्रिक मान्यता घेण्यात येईल..
- १.३ या पाणलोटामध्ये in situ व ex situ पद्धतीने जल व मृदसंधारणाचे काम व पाणलोट उपचाराचे गरजेनुसार बांधबंदीस्तीची कामे घेता येतील.
- १.४ प्रकल्पामध्ये झाडे गवत संरक्षित बांधावर उपयुक्त वृक्ष लागवड, (जसे बांबू, ग्लेरिसीडिया, शिसव इ) प्राधान्याने घेण्यात येईल. तसेच शेतक-यांच्या पडीत जमीनीचा विकास दृष्टीसमोर ठेवून रोहयो धर्तीवर उपचार प्रस्तावीत करण्यात येईल.
- १.५ प्रकल्पामध्ये राबवावयाच्या बाबींचा कालबद्ध कार्यक्रम व प्रकल्प अहवाल गावातील / पाणलोटोतील लाभार्थ्यांच्या सहभागातून पीआरए पद्धतीने तयार करण्यात येईल.
- १.६ गावातील मुलभूत, सामाजीक व आर्थीक सर्वेक्षण करून त्याचा आधार घेऊन प्रकल्प आराखडा हा गावातील लोकांच्या सहभागी ग्रामीण मुल्यांकनाद्वारे व नेट प्लॅनिंग नुसार तयार करून त्यानुसार अंमलबजावणी करण्यात येतील.
- १.७ सर्व क्षेत्राचे सूक्ष्म/उप पाणलोट निश्चित करून प्रत्येक सूक्ष्म/उप पाणलोटोचे स्वतंत्र सर्वेक्षण करण्यात येईल.
- १.८ क्षेत्रीय पाहणी करून सर्व उपचार (झालेली / प्रस्तावीत कामे) नकाशावर दाखविण्यात येईल.
- १.९ वरील नमूद बाबींमध्ये स्थानिक गरजेनुसार जर आवश्यक असेल तर विभागीय मिशन सुधारणा करू शकतात.
- १.१० सध्या पाणलोट विकास कामासाठी असलेला रुपये ६०००/- प्रति हेक्टर हा मापबंद राहील.
- १.११ प्रकल्पाचे मूल्यमापन त्रयस्थ संस्थेकडून करण्यात येईल.

- १.१२ प्रकल्पाचे मुख्यमापन प्रत्येक वर्षाचे शेवटी भौतिक बाबीची कामे पूर्ण झाल्यानंतर करण्यात येईल. प्रकल्पपूर्व व प्रकल्पानंतर (Before and after Project)चा पध्दतीने केले जाईल.
- १.१३ झालेल्या कामाची तपासणी ही संबंधित खात्याच्या प्रचलित तपासणीच्या मापदंडानुसार राबविणे बंधनकारक राहिल.
- १.१४ तपासणीमध्ये आर्थिक तपासणीसोबत भौतिक कार्यक्रमाच्या प्रभावी अंमलबजावणीवर भर देण्यात येईल.
- १.१५ पाणलोट विकासाकरिता तयार कार्य योजनाची मान्यता ग्रामसभेच्या खुल्या बैठकीत घेण्यात येईल.
- १.१६ मान्य कार्य आयोजना ग्राम पंचायत कार्यालयाचे नोटिस बोर्डावर समिती सभागृहामध्ये व सामुदायिक केंद्रात प्रदर्शित केले जाईल.
- १.१७ मजूरांना प्रत्यक्षपणे मजूरी अदा केली जाईल. जेथे संभव असेल तेथे धनादेशाद्वारे मजूरी देण्यात येईल.
- १.१८ पाणलोट क्षेत्र विकासाची कामे पूर्ण होवून त्याचा दृश्य परिणाम जनमानसात विसून येईल व शेतकरी आत्महत्येसारखे दुर्दैवी प्रकार करण्यापासून परावृत्त होतील, अशा त-हेने शेतकऱ्यांच्या गरजांवर आधारित कामांना प्रथम प्राधान्य देण्यात येईल.
- १.१९ पाणलोट क्षेत्र विकासाची कामे केवळ रोजगार निर्मिती असा उद्देश न ठेवता त्या क्षेत्राचा एकात्मिक पाणलोट विकास होवून शेतकऱ्यांचा आर्थिक विकास होईल या उद्देशाने राबविण्यात येईल.

## अनुसूची "ड"

विदर्भ क्षेत्रात बहुतांश पाणलोट क्षेत्र वन क्षेत्रात येत असल्याने तसेच पाणलोट क्षेत्रात निसर्ग काही विभागणी करीत नसल्याने संपूर्ण पाणलोट क्षेत्राचे उपचार एकत्रितरित्या करणे आवश्यक आहे. परंतु वन क्षेत्रात काही उपचाराचे काम करताना वनसंवर्धन अधिनियम १९८० व मा.सर्वोच्च न्यायालयानी वेळोवेळी दिलेल्या आदेशाच्या अन्वये करावी लागतात. म्हणून वन क्षेत्रात असलेल्या पाणलोट क्षेत्राचे उपचार खालीलप्रमाणे करण्यात येतील.

- १) संबंधित उप वनसंरक्षक उपचार नियोजनाची तांत्रिक मान्यता देतील.
- २) उपचाराचे काम शक्यतो ग्राम वन संरक्षण समिती किंवा संयुक्त वनव्यवस्थापन समितीद्वारे करण्यांत येईल. ग्राम वन संरक्षण समिती/संयुक्त वनव्यवस्थापन समिती ग्रामसभा/ ग्राम पाणलोट विकास समिती/ ग्रामपंचायतीचा सहभाग घेऊन हे करण्यात येईल.
- ३) सूक्ष्म पाणलोट विकास उपाययोजना वन संरक्षण अधिनियम १९८० तसेच त्या क्षेत्राचे मान्य कार्य आयोजनाप्रमाणे तयार केली जाईल.
- ४) ज्या क्षेत्रांत पाणलोट क्षेत्र मोठ्या प्रमाणांत वन जमिनीखाली येतात तेथे वन विभाग प्रकल्प कार्यान्वयन अभिकरण म्हणून कार्य करेल.
- ५) जेथे जेथे पाणलोट क्षेत्र वन क्षेत्रात येते त्या त्या क्षेत्रात वन अधिकारी पाणलोट विकास पथकाचे सदस्य म्हणून काम करतील.